

Táncok Mátyás király udvarából

Orlik Laura

Miskolci Egyetem Bartók Béla Zeneművészeti Kar

Furulya osztatlan tanár szak, IV. Évfolyam

Konzulens: Dr. Széplaki Zoltán főiskolai tanár

Bevezetés	3
1. A tánc szerepe a 15. század kultúrájában.....	4
2. Burgundia tánckultúrája	4
3. Itália táncai	5
4. A tánc Mátyás király udvarában.....	7
5. Játszott művek bemutatása, elemzése	8
Összegzés.....	9
Irodalomjegyzék	11
Források	11
Függelék	12

Bevezetés

A magyar királyok közül Mátyás király alakja kiemelkedő, hiszen a legtöbb mese és legenda talán az ő alakjáról született. Az utókor számára igazságos királyként maradt fent, aki gyakran járt álruhában, és fényes udvartartása volt Visegrádon. Legalábbis a róla szóló mesék alapján ilyen képet alkothatunk róla. Méltán híres reneszánsz udvartartásában fontos szerepet kaptak a tudományok, a zene és a tánc is. Számos mesefilm készült Mátyásról, megidézve udvarának hangulatát, azonban ezek zenei anyaga általában a későbbi 16. századi reneszánsz zenéket veszi alapul. Dolgozatom célja tehát hitelesen bemutatni a 15. századra jellemző táncokat, kiemelt tekintettel az itáliai *Ballo*-kra, melyek Mátyás második felesége, Beatrix révén kerültek Magyarországra. Ezzel együtt szeretnék betekintést nyújtani a *kora reneszánsz* korszak sajátos „kései gótikus” zenei világába, mely még inkább az *Ars Nova seconda* zenei hagyományait követi, és jelentős eltérést mutat a későbbi érett reneszánsz zenéktől, melyekkel Mátyás udvarát tévesen azonosítani szokták.

1. ábra: Mátyás és Beatrix, Benedetto de Maiano portréja a Magyar Nemzeti Galériában¹

¹Kép forrása: <https://ma7.sk/kultura/egy-emlekezes-karacsony-budan>

1. A tánc szerepe a 15. század kultúrájában

A tánc az ember történetének minden szakaszában jelen volt, azonban konkrét leírásokkal csak 15. századtól rendelkezünk. Korábbi korokból leginkább csak dallamlejegyzések, és ábrázolások kerültek elő. A 15. századtól azonban megjelenik a táncmester, mint foglalkozás. Ők feleltek a nemesi udvarokban a táncok betanításáért, valamint a helyes viselkedés, az etikett és az illemszabályok elsajátításáért². Az első táncleírások tőlük és tanítványaiktól származnak. A tény, miszerint a táncok tanítását külön szakemberre bízta bizonyítja, hogy tánc ekkorra igen magas szerepet foglalt el a társasági életben. Művelőinek anyanyelvi szinten tisztában kellett lenniük a táncok lépéseivel, éppen ezért a legtöbb traktátus vázlatos, csupán csak emlékeztetőül szolgál használójának. Azonban ezek a lejegyzések is sok támpontot adnak a táncok megismeréséhez. Földrajzilag két térségben volt meghatározó tánc kultúra: Burgundiában és Itáliában, mindkét területről rendelkezünk számos leírással. Ugyanakkor a kultúrák közti különbség, és az öltözködési szokások eltérése miatt a két terület jelentős eltérést mutat.

2. Burgundia tánc kultúrája

A 15. század táncai típus szerint is két csoportra oszlanak, melyek elnevezése a területtől függően *Basse danse* (Burgundia) vagy *Bassadanza* (Itália) és *Ballo* vagy *Balletto*³. Azonban a fentebb említett eltérések miatt még az egy csoportba tartozó itáliai és burgundiai táncok is nagyban különböznek egymástól.

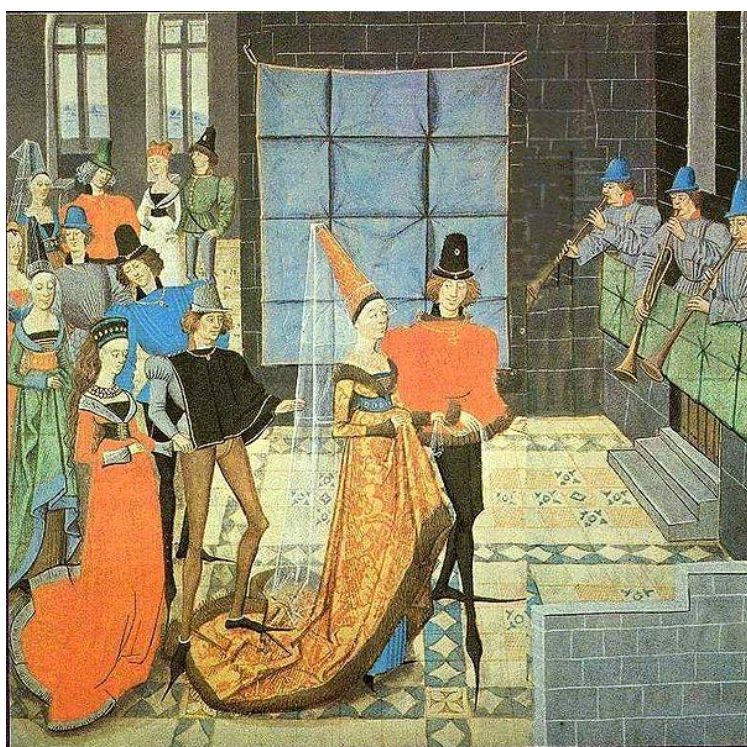
Burgundiában elsősorban a *Basse danse* örvendett nagyobb népszerűségnek. Karakterét tekintve ez egy kimértebb lassabb tánc volt, erre utal a nevében a *basse* azaz “mély” szó⁴. Lépés anyaga nem túl változatos hiszen a kor burgundiai divatja sok mindenben akadályozta a táncolókat. A hölgyek hosszú ruhájukat a karjukon hordozták tánc közben és minél előkelőbb volt valaki annál hosszabb szoknyája volt. Ugyanez igaz volt a férfiak cipőjének hosszára is. A ruházat tehát nagyban meghatározta a táncok tempóját és az elvégezhető mozdulatokat. A *Basse*

² Kovács Gábor (1997): *Történelmi társastáncok, reneszánsz táncok* (15. oldal) Garabonciás Alapítvány, Budapest

³ Kovács Gábor (1997): *Történelmi társastáncok, reneszánsz táncok* (15. oldal) Garabonciás Alapítvány, Budapest

⁴ Kovács Gábor (1997): *Történelmi társastáncok, reneszánsz táncok* (28. oldal) Garabonciás Alapítvány, Budapest

danse ütemmutatója ehhez mérten általában lassú 6/4, melyre egy vagy több pár táncolt egymás mögé felsorakozva. A táncok zenéje a leírások szerint három szólamú volt, ebből egyet jegyeztek le általában, a *tenor* szólamot. A másik két szólam valószínűleg efölé, vagy eköré improvizált. Hangszerelésüket tekintve mély nádas, illetve rézfúvós hangszereken szólalhattak meg, valószínűleg a legerősebb szólam játszhatta a *tenor*-t. A táncosok minden esetben a *tenor* tartott hangjaira léptek. A *Basse danse*-ek minden esetben bókka azaz *Reverence*-szal kezdődtek és végeztek, melyet a párok általában egymás felé fordulva térdhajlítással végeztek. Az alábbi képen valószínűsíthetően egy ilyen burgundiai *Basse danse* látható.

2. ábra: *Esküvői jelenet, 15. század közepe, Gascogne*⁵

3. Itália táncai

Itália tánc kultúrája, ellentétben az előző fejezetben tárgyalt Burgundiáéval sokkal szabadabb és sokszínűbb. Míg Burgundiában inkább a *Basse danse* dominál és emellett elenyésző mennyiségű *Ballo*-t/ *Ballett*-et találunk, addig Itáliában ez utóbbiak is nagy népszerűségnek örvendtek. A *Bassadanza* a burgundiai *Basse danse*-hez hasonló zenei anyagra épül, azonban

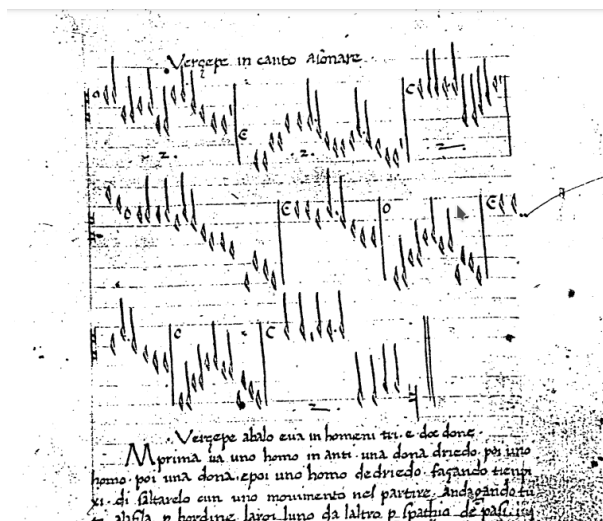
⁵ Conrapasso blog (2017.03.26): A basse danse, a 15. századi kifinomult és méltóságteljes tánc
https://contrapasso2.blog.hu/2017/03/26/a_basse_danse_a_xv_szazadi_kifinomult_es_meltosagteljes_tanc

lépései és koreográfiája sokkal változatosabb. Fontos különbség még hogy míg a *Basse danse* szigorúan páros tánc, addig a *Bassadanza*-k között akad több olyan mely 3, 4, vagy még több személyre íródott. A *Reverence* itt is fontos szerepet tölt be, azonban általában nem a tánc elején és végén, hanem a közepén található.

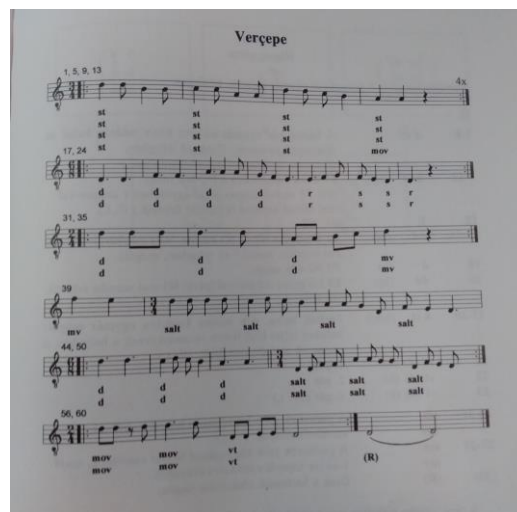
A *Ballo*-k még a *Bassadanza*-knál is változatosabbak mivel nem csak a táncosok száma módosulhat, hanem a tánc tempója, karaktere és ütemmutatója is különbözhet. Míg a *Basse danse* és *Bassadanza* 6/4-es ütemmutatójú, addig a *Ballo*-k íródhatnak 6/4-ben 4/4-ben 6/8-ban és 2/4-ben is. Ez a négy féle ütemmutató négy külön *Misura*-t azaz "karakter"-t alkot, melyek akár egy táncon belül is váltakozhatnak. A *Misura*-k nevei és a hozzájuk tartozó ütemmutatók mai átírás szerint: *Bassadanza*⁶ 6/4, *Quadernaria* 4/4, *Saltarello* 6/8 vagy 3/4, *Piva* 2/4 vagy ritkán 6/8. Fontos megjegyezni, hogy a zenei lüktetés megváltozásával a táncok lépései nem változnak csupán alkalmazkodnak az új ütemmutatóhoz és tempóhoz. A tánckönyvek kiemelten foglalkoznak a *Misura*-k kivitelezésével, részletezve az egymáshoz viszonyított tempójukat és súlyviszonyaikat. Ez utóbbi a lépések szempontjából fontos, míg a *Quadernaria* és a *Piva* súlyosan kezdődik, a *Bassadanza* és a *Saltarello* felütéssel indul tehát lépés helyett emelkedéssel kell kezdeni⁷. Tempójukat tekintve a leglassabbtól a leggyorsabbig így rendezhetők sorba *Bassadanza*, *Quadernaria*, *Saltarello*, *Piva*. A *Saltarello* tempója pontosan kétszerese a *Bassadanza* tempójának, a *Piva* tempója szintén így viszonyul a *Quadernaria* tempójához. Az alábbi képen bal oldalt a *Verceppe* nevű *Ballo* látható *Domenico da Piacenza* korabeli tánckönyvéből, jól megfigyelhetők az ütemvonalaknál a hangok fölött elhelyezett karikák (néha ponttal a közepükön), félkörök, ezek a *Misura* váltást jelölték, mindegyik *Misura*-hoz külön jel tartozott. Jobb oldalt Kovács Gábor könyvéből látható ugyanez a tánc modern átiratban.

⁶ *Bassadanza* néven létezik külön tánc típus, illetve *Misura* is, jelen esetben, valamint a továbbiakban is a *Bassadanza*-ról mint a *Ballo* egyik *Misura*-járól lesz szó

⁷ Kovács Gábor (1997): *Történelmi társastáncok, reneszánsz táncok* (68. oldal) Garabonciás Alapítvány, Budapest

3. ábra: Verceppe Piacenza könyvéből⁸

4. ábra: Verceppe modern kiadása⁹

4. A tánc Mátyás király udvarában

Az előző fejezetekben tárgyalt *Ballo*-k és *Basse danse*-ek nagy népszerűségnek örvendtek Európa szerte. Magyarország területén főleg aragóniai Beatrix hatására terjedtek el. Mátyás második felesége 1476-ban érkezett Budára, számos kísérettel. A zenei élet már Beatrix megérkezését megelőzően is meglepően fejlett volt, azonban a vele érkező olasz zenészek, valamint a később általa meghívott művészek segítségével még inkább felvirágzott a zenei élet. Számos híres mester látogatott el udvarukba pl.: Johannes Tinctoris franko-flamand zeneszerző Beatrix korábbi zenemestere, vagy Pietro Bono brüsszeli származású híres lant játékos¹⁰. Ebben a pezsgő zenei életben, természetesen fontos szerepet töltött be nem csak az egyházzene, de a szórakoztatásra szánt zene, köztük a tánczenék is. Több forrás is leírja, hogy Mátyás és Beatrix az esküvői lakoma után táncolt, erről Hans Seybold feljegyzései alapján így ír Borsa Béla: “Az olasz életformát követő királyi pár ezeken a táncokon kívül járta a Zäuner nevű német körtáncot is. Nevét onnan kapta, hogy a táncosok egymás kezét fogva sövényt alkottak. Középen állt egy

⁸ Domenico da Piacenza (ca.1450): *De arte saltandi & choreas ducendi* (13. lap)

<http://www.pbm.com/~lindahl/pnd/all.pdf>

⁹ Kovács Gábor (1997): *Történelmi társastáncok, reneszánsz táncok* (117. oldal) garabonciás Alapítvány, Budapest

¹⁰ Balogh Jolán (1985): *Mátyás király és a művészet* (84. oldal) Magvető Könyvkiadó, Budapest

*magántáncos (Springer), aki a sövényen igyekezett keresztül siklani. Ez valószínűleg inkább társasjáték volt, mint tánc*¹¹“. A jelen forrásban leírt táncról sajnos nem lehet többet tudni, ugyanakkor más források is megerősítik, hogy ezt, illetve egyéb olasz táncokat is táncoltak az étkezés után¹². Könnyen feltételezhető, hogy az olasz táncok alatt a *Ballo*-kra és a *Bassadanza*-kra gondolhatott a szerző. Beatrix származása révén biztosan ismerte a legnépszerűbb itáliai táncokat, nem kizárt tehát, hogy a menyegzőjén is ezeket táncolta. Előadásomban tehát a legnépszerűbb *Ballo*-k közül szeretnék párat bemutatni.

5. Játszott művek bemutatása, elemzése

A játszott művek az elhangzás sorrendjében megtekinthetők a függelékben. Elsőként a kor egyik leghíresebb *Ballo*-ját szeretném bemutatni. Népszerűségét mi sem bizonyítja jobban mint, hogy mind az olasz mind a francia területen maradt fent róla több feljegyzés is. A tánc címe **Rostibolli Gioioso** vagy **El gioioso**, jelentése elsősorban “sütni-főzni” (illetve sok más jelentése is van még, ahogy a későbbi források írják¹³). Alábbiakban az olasz forrásokban leírt táncot szeretném bemutatni *Giovanni Ambrosio* tánckönyve alapján. *Ambrosio Dominico da Piacenza* tanítványa volt, munkájában mestere koreográfiáit vette alapul, azonban sok helyen zenét is közölt a leírásokhoz. A tánc jól tükrözi az itáliai *Ballo*-k sajátosságait, ugyanis két *Misura*-t is tartalmaz. *Bassadanza Misura*-ban indul, majd a tánc második felében átvált 6/4-ről 6/8-ra az ütemmutató, azaz megduplázódik a tempó így a *Misura* váltás szabályai szerint is *Saltarello Misura*-ba kerülünk. Ez azért is fontos mert a *Saltarello Misura* jellemzően a táncok elején szokott lenni, valószínűleg *Ambrosio* cserélte meg a részeket. Jelen kottában látszódik az eredeti dallam *Toulouze* kéziratából, illetve *Ambrosio* zenéje is *Domenico* koreográfiájával.

A következő tánc szintén közkedvelt volt. Az *El gioioso*-val ellentétben azonban egy pár helyett három pár táncolta, vagy akár még több. A címe, **Gelosia**, mely féltékenységet jelent, illetve a hozzá tartozó koreográfia is azt sugallja, hogy a táncnak cselekménye van. A *Gelosia* különlegessége továbbá, hogy egyetlen *Misura*-ban, *Quadernaria Misura*-ban íródott, ezzel elég egyedülálló a *Ballo*-k között. Zenéjét több könyv is közli, melyek között akad eltérés, jelen kottában *Domenico* lejegyzésének modern átírata látható.

¹¹ Borsa Béla: *Reneszánszkori ünnepségek Budán* (35. oldal), Tanulmányok Budapest múltjából 10. kötet (1943)

¹² Berzeviczy Albert (szerk. Dr. Dézsi Lajos) (1908): *A nász* (3. fejezet), Beatrix királyné, 2. könyv Magyar Történelmi Társaság kiadása, Budapest

¹³ Kovács Gábor (1997): *Történelmi társastáncok, reneszánsz táncok* (85. oldal) Garabonciás Alapítvány, Budapest

A harmadik, egyben utolsó tánc, a **Verceppe** nevű tánc már egyszer felbukkant az itáliai *Ballo*-k szemléltetése kapcsán. A tánc különlegessége, hogy három *Misura*-t is magába foglal. A *Misura*-k beazonosítását a kéziratokban jelek segítik, azonban ezek kéziratokként eltérőek, valamint a modern notációval történő leírás során a koreográfia bizonyos lépései nem passzolnak a leírt zenéhez. Ez feltételezhetően abból ered, hogy a táncmesterek, akik a dallamokat lejegyezték, másképp számoltak, mint a hivatásos zenészek, vagy nem értettek annyira a kotta lejegyzéshez. Ezért a következőkben Kovács Gábor, Reneszánsz táncok című könyvében leírtakat veszem alapul, itt a hangok ritmusát alakították a koreográfiához, annak érdekében, hogy a tánc előadható legyen. Eszerint a tánc *Saltarello Misura*-ban kezdődik, ezt követően vált *Bassadanza Misura*-ra majd *Quadernaria Misura*-ra. Ezt követően a *Bassadanza* és *Saltarello Misura*-k váltakoznak, majd végül *Quadernaria* szakasszal zárul. Az ütemmutatók ilyen sűrű váltakozása magas fokú figyelmet igényel mind a táncosok mind a zenészek részéről.

A táncok előadásáról kevés információnk maradt fent, nagyrészt képekről és egy-egy feljegyzésből tudjuk rekonstruálni a táncok esetleges hangszerelését. Az azonban valószínű, hogy a *Basse danse*-ek improvizált világával ellentétben a *Ballo*-k fix kísérettel rendelkezettek. A dallam valószínűleg a szopránban lehetett, erre utal a dallamosságuk, valamint a cím mellett található „in canto” felirat. Hangszerelésük is változatosabb, mint a *Basse danse*-é, valószínűleg halk fúvós hangszereken: furulyán, fuvolán; vonóshangszereken, és pengetősökön szólalhattak meg.

Összegzés

Az itt leírtak alapján összességében megállapítható, hogy 15. század zenéje mennyire sokszínű és izgalmas. A francia és olasz területek ugyan nagyon más zenei anyagot képviselnek, azonban mindkét világ nagy hatással volt Európa többi részére. Mátyás király udvarának olasz befolyásáról sajnos nagyon kevés információval rendelkezünk, ezért nagyrészt csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk a táncokat illetően. Azonban szinte biztos, hogy Beatrix királyné hatására ezek a táncok is előadásra kerültek, nem kizárható tehát, hogy akár a fenti *Ballo*-k közül is táncolhatott Mátyás király.

A bemutatott zenék a 15. századi itáliai *Ballo*-k sokszínű világát igyekeztek demonstrálni. Rengeteg különböző tempó és karakter jelenik meg ezekben a táncokban, próbára téve a mai kor előadóinak tudását. A kezdetleges dokumentáció miatt vannak tisztázatlan kérdések, nagyrészt a *Misura*-k beazonosítását illetően, vagy a táncok pontos zenei előadását illetően.

Ezek a hiányosságok ugyanakkor lehetőséget adnak az előadónak arra, hogy kísérletezzen és megtalálja a módját ezeknek az izgalmas és keveset játszott zenéknek az interpretálására.

Irodalomjegyzék

Antonio Bonfini (ford. Geréb László 1959): *Mátyás király, Tíz könyv a Magyra történet-ből*, Monumenta Hungarica sorozat 2. szám, Magyar Helikon, Budapest: <https://mek.oszk.hu/10600/10604/10604.htm#6> (utolsó megtekintés: 2024.11.22)

Bali János (2007): *A furulya*, Editio Musica Budapest, Budapest

Balogh Jolán (1985): *Mátyás király és a művészet*, Magvető Könyvkiadó, Budapest

Berzeviczy Albert (szerk. Dr. Dézsi Lajos) (1908): *A nász* (3. fejezet) Beatrix királyné, 2. könyv, Magyar Történelmi Társaság kiadása, Budapest: <https://mek.oszk.hu/05800/05825/html/03.htm#d1e3759> (utolsó megtekintés: 2024.11.22)

Borsa Béla: *Reneszánszkori ünnepségek Budán*, Tanulmányok Budapest múltjából 10. kötet (1943): https://epa.oszk.hu/02100/02120/00010/pdf/BPTM_TBM_10_013-053.pdf

Domenico da Piacenza (ca.1450): *De arte saltandi & choreas ducendi*: <http://www.pbm.com/~lindahl/pnd/all.pdf> (utolsó megtekintés: 2024.11.22)

Csukovits Enikő (szerk. 2008): *Mátyás és a humanizmus*, Osiris kiadó, Budapest

Kovács Gábor (1997): *Történelmi társastáncok, reneszánsz táncok*. Garabonciás Alapítvány, Budapest

Tarnóc Márton (1994): *Mátyás király és a Magyarországi reneszánsz (145-1541)*, Balassi Kiadó, Budapest

Források

https://contrapasso2.blog.hu/2017/03/26/a_basse_danse_a_xv_szazadi_kifinomult_es_meltosagteljes_tanc (utolsó megtekintés: 2024.11.22)

<http://users.atw.hu/dorakohalmi/default.html> (utolsó megtekintés: 2024.11.22)

<https://tancokbol-szott-tortenelem.blogspot.com/search/label/15.%20sz%C3%A1zad> (utolsó megtekintés: 2024.11.22)

https://toldyferenc.elte.hu/Szilagyi_N_Zsuzsa.pdf (utolsó megtekintés: 2024.11.22)

<https://konyvtar.vmk.hu/kivagatok/003/u003121.pdf#tlved> (utolsó megtekintés: 2024.11.22)

<https://mek.oszk.hu/02200/02247/html/szoveg/beatrix2.html> (utolsó megtekintés: 2024.11.22)

<https://ma7.sk/kultura/egy-emlekezes-karacsony-budan> (utolsó megtekintés: 2024.11.22)

<https://www.szepmuveszeti.hu/mutargyak/2820/> (utolsó megtekintés: 2024.11.22)

<https://www.szepmuveszeti.hu/mutargyak/18663/> (utolsó megtekintés: 2024.11.)

Függelék

The musical score is divided into several systems. The first system on the left consists of four staves of music. The second system on the left shows measures 1, 11 with a tempo marking of $\text{♩} = 125-130$. The third system on the left shows measures 4, 14. The fourth system on the left shows measures 7, 17. The first system on the right shows measures 21, 29 with a tempo marking of $\text{♩} = 180$. The second system on the right shows measures 26, 33. The third system on the right shows measures 37, 45 with a tempo marking of $\text{♩} = 100$. The fourth system on the right shows measures 41, 49. The fifth system on the right shows measures 53, 57 with a tempo marking of $\text{♩} = 115$.

5-6. ábra: Rostibolli Gioioso – El gioioso¹⁴

¹⁴ Kovács Gábor (1997): *Történelmi társastáncok, reneszánsz táncok* (103-104. oldalak) Garabonciás Alapítvány, Budapest

1, 3, 5 $\text{♩} = 110$

st st st

3x

9, 11

d d R d (F1) d (piva) d (piva)

3x

17, 19

st st vt vt vt

24, 27

s s s + mv s + mv (R)

7. ábra: *Gelosia*¹⁵

¹⁵ Kovács Gábor (1997): *Történelmi társastáncok, reneszánsz táncok* (120. oldal) Garabonciás Alapítvány, Budapest

1, 5, 9, 13 ♩. = 95 4×

st st st st
st st st st
st st st st
st st st mov

17, 24 ♩. = 72

d d d d r s s r
d d d d r s s r

31, 35 ♩. = 110

d d d mv
d d d mv

39 ♩. = 95

mv salt salt salt salt

44, 50 ♩. = 72

d d d salt salt salt
d d d salt salt salt

56, 60 ♩. = 110

mov mov vt
mov mov vt
(R)

8. ábra: Verceppe¹⁶

¹⁶ Kovács Gábor (1997): *Történelmi társastáncok, reneszánsz táncok* (117. oldal) Garabonciás Alapítvány, Budapest